

# Janusz Gilas

---

## Czyn w prawie międzynarodowym

---

Kwartalnik Prawa Publicznego 7/1/2, 7-26

---

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Gilas\*

## CZYN W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

### 1. Płaszczyzna rozważań

Nauką, która zajmuje się czynem jest prakseologia. Biorąc pod uwagę charakter czynów, których dotyczą stosunki międzynarodowe można ją precyzować jako prakseologię międzynarodową<sup>1</sup>. Jednakże jak uważa Justo Arosemena prawo międzynarodowe jest prakseologią. Gdyż czyny których dotyczy mają znaczenie pośrednie dla człowieka<sup>2</sup>.

Płaszczyzną rozważań jest więc prawo międzynarodowe. Jednakże dzieli ono zainteresowanie czynem z polityką prawa, nauką dyplomacji i socjotechniką. Najbliższa prawu międzynarodowemu jest dyplomacja. Po rozbiorach Polski wydawało się aktywistom polskim, że odbudowa jej państwowości może nastąpić czynem zbrojnym, jak również dobrą dyplomacją. Stąd Stanisław Barzykowski w jednym z licznych traktatów polskich poświęconych dyplomacji sprecyzował pogląd na jej istotę następująco: „Dyplomacji zadaniem, w ogóle obowiązkiem jest ułatwiać stosunki narodów, zbliżać je do siebie, przyjaźnie kojarzyć, wzajemnie ich interes łączyć i utrzymywać w razie zaś rozdwojeń, nieporozumień i wojny,

---

\* Prof. zw. dr hab. Janusz Gilas – emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

<sup>1</sup> Szerzej J. Gilas, *Systemy normatywne w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1981, s. 13 i n.

<sup>2</sup> J. Arosemena, *Apuntes para la introduccion a las ciencias morale y politicas*, [w:] *Patria y Federacion*, La Habana 1977, s. 205–212.

szukać dla siebie aliantów i sprzymierzeńców, aby wspólną sprawę uczynić i tym samym przewagę sobie zapewnić”<sup>3</sup>.

Uwagi Stanisława Barzykowskiego pozwalają zatem odróżnić czyny kooperacyjne od czynów antagonistycznych. Dyplomacja jest czynem osób reprezentujących państwo, czyli jest czynem jednostek lecz zarazem jest przypisywana państwu, w imieniu którego jednostki działają, a więc jest czynem państwa.

Uwzględnienie uwag wynikających z nauki dyplomacji sprawia, że w prawie międzynarodowym można traktować o czynie państw i z pewnymi zastrzeżeniami o czynie jednostek, który może być przypisany państwu lub być niezależnym czynem jednostki, w pewnych sytuacjach podmiotu prawa międzynarodowego, a w innych podmiotu prawa wewnętrznego państw. Zarazem odróżnienie kooperacji i antagonistki powoduje, że prawo międzynarodowe zasadniczo dzieli się na prawo pokoju i prawo wojny, gdyż prawo przeciwwojenne przypisać należy prawu pokoju.

## 2. Pojęcie czynu

Prawo międzynarodowe to zbiór czynów dokonywanych przez jego podmioty a regulowanych w źródłach tego systemu normatywnego. W pierwszym rzędzie odróżnić należy czyny państw od czynów dokonywanych przez jednostki. Jeśli pierwsze z tych czynów są czynami bezpośrednimi w stosunkach państw to w stosunku do jednostek określić je można jako czyny o wpływie pośrednim.

Przede wszystkim czynów w prawie międzynarodowym dokonuje państwo. Czyny te to postępowanie organów państwa. W ramach dokumentu Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 26.11.2001 r.<sup>4</sup> regulującego odpowiedzialność państw za czyny bezprawne czyny organów przypisywane państwu są czynami organów ustawodawczych, wykonawczych, sądowych lub wykonywających jakiegokolwiek inne funkcje, niezależnie od tego jaką zajmują pozycję w organizacji państwa oraz niezależnie czy noszą charakter organów rządu centralnego lub terytorialnej jednostki państwa. W szczególnych wypadkach czyny jednostek nie będących organami państwa dokonywane z upoważnienia państwa są mu przypisane i powodują jego odpowiedzialność.

<sup>3</sup> Cyt. wg *Historia dyplomacji polskiej* (pod red. L. Badyłowa), t. III 1795–1918, Warszawa 1982, s. 220.

<sup>4</sup> Doc. GA A/56/589.

Czyny państw dzielić można na czyny regulowane przez prawo międzynarodowe i czyny nie regulowane przez prawo międzynarodowe. Prawo międzynarodowe staje się coraz bardziej systemem zupełnym wobec stosunków międzynarodowych. Stąd też większość czynów państw jest regulowana przez prawo międzynarodowe, które wkroczyło także z dawne domeny praw wewnętrznych państw. Jednakże znane jest pojęcie luki w prawie międzynarodowym. Wówczas czyny państw regulowane są przez inne systemy normatywne jak moralności międzynarodowej, kurtuazji międzynarodowej i system norm wewnątrzpaństwowych. Związa to możliwość kierowania się normami prakseologicznymi o charakterze antagonistycznym. Prawo międzynarodowe jest zasadniczym systemem normatywnym w stosunkach międzynarodowych. Stąd też niewiele będzie czynów państw nie regulowanych przez prawo międzynarodowe.

Co do sposobu regulacji przez prawo międzynarodowe czynów to odróżniać należy w traktatach międzynarodowych przepisy o charakterze abstrakcyjnym od przepisów konkretnych, regulujących konkretne czyny jak na przykład wypłacenie odszkodowań konkretnemu państwu, czy też delimitacja określonej granicy państwowej. Przyjęło się pewne z traktatów określać jako *traite loi* a drugie jako *traite contrat*<sup>5</sup>. Ze względu na sposób regulacji przez prawo międzynarodowe zwrócić należy uwagę na zakaz określonych czynów, którego naruszenie powoduje uruchomienie przeciwdziałek lub sankcji międzynarodowych. Tak na przykład w prawie gospodarczym międzynarodowym zakazem objęty jest dumping, tj. sprzedaż towarów lub usług poniżej kosztów wytwarzania lub świadczenia albo poniżej kosztów ich wartości międzynarodowej.

Czyny jednostek, jeśli nie są dokonywane w ramach upoważnienia państwa, rzadziej są regulowane przez prawo międzynarodowe, które rzadko wyposaża je w podmiotowość prawnomiędzynarodową, co jednak następuje w prawach człowieka i prawie międzynarodowym karnym. Z zasady czyny jednostek w stosunkach międzynarodowych regulowane są przez prawo międzynarodowe prywatne, prawo międzynarodowe handlowe, prawo międzynarodowe administracyjne i prawo międzynarodowe finansowe. W ramach tych regulacji wyróżniać można regulację bezpośrednią stosunków i regulację pośrednią w ramach norm kolizyjnych.

Wyróżniamy także czyny organów międzynarodowych lub organizacji międzynarodowych. Wraz ze strukturami regulacja ich czynów tworzy instytucjonalne prawo międzynarodowe.

---

<sup>5</sup> R. Bierzanek, *Studia nad społecznością międzynarodową. Źródła prawa międzynarodowego*, Lublin 1991, s. 38.

Czyny można także dzielić na czyny jednostronne, czyny dwustronne i czyny wielostronne. Czyny jednostronne mogą stawać się podstawą kształtowania zwyczaju międzynarodowego i naturalnie objęte są konstrukcją odpowiedzialności międzynarodowej. Czyny dwustronne i wielostronne to czyny zbiorowo dokonywane przez podmioty stosunków międzynarodowych. Tworzą one węzły obligacyjne między podmiotami tych czynów i stanowią podstawę dla obowiązywania norm, a także rodzic mogą odpowiedzialność międzynarodową podmiotów.

Czyny można dzielić na czyny proste i czyny złożone. Czyny złożone mogą być czynami wielu podmiotów, a także mogą być tworzone przez szereg działań. Czyny proste jeśli są regulowane przez prawo są czynnościami prawnymi, a czyny wielu podmiotów są zbiorem czynności prawnych.

Czyny podmiotów tworzą fakty, na ogół mające znaczenie prawne. Czyny będące naruszeniem prawa międzynarodowego tworzą pojęcie czynu bezprawnego.

Czyny mogą być realne i czynami symbolicznymi. Z czynami symbolicznymi mamy do czynienia w prawie dyplomatycznym i konsularnym, kiedy następuje nominacja lub uwierzytelnienie dyplomaty lub konsula. Ze współczesnego prawa międzynarodowego zniknęły natomiast czyny symboliczne zawłaszczenia terytorium a dokonywane jednak czynności symboliczne jak zatknięcie flagi państwa nie rodzą skutków prawnomiędzynarodowych. Czyny jednostek mogą być również czynami symbolicznymi jak na przykład w większości systemów prawnych ogłoszenie narzeczeństwa. Czyny są więc przede wszystkim czynami realnymi.

Czyny bezprawne mogą podlegać ocenie sądów międzynarodowych, a w przypadku jednostek ocenie sądów wewnętrznych i organów międzynarodowego arbitrażu handlowego. Czyny państw nadające się do rozstrzygnięcia sądowego tworzą pojęcie materialnego zakresu prawa międzynarodowego w myśl założenia, że prawem międzynarodowym są tylko źródła zabezpieczone odpowiedzialnością sądową. Ian Brownlie dokonał przeglądu wszystkich spraw skierowanych do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, które Trybunał uznał za powodujące odpowiedzialność państw. W ramach sądowej wersji prawa międzynarodowego stwierdzone przypadki odpowiedzialności tworzą prawo międzynarodowe. Ian Brownlie stwierdził, że roszczenia terytorialne nie zostały uznane za podstawę odpowiedzialności państw przez Międzynarodowy

Trybunał Sprawiedliwości<sup>6</sup>. Jednakże w prawie międzynarodowym okresu postmodernizmu roszczenia te wyklucza uznanie nienaruszalności granic za zasadę tego prawa w Akcie Końcowym KBWE z 2.8.1975 r.

Czyny są w prawie międzynarodowym zestawiane w wiązki tworzące wartości, jak na przykład pokoju, czy też bezpieczeństwa międzynarodowego, jeśli chodzi o czyny państw. Czyny jednostek natomiast dają wyraz takim wartościom jak więź z rodziną, więź z terytorium państwowym czy, państwem. Czyny są zestawiane w instytucje prawa międzynarodowego, jak na przykład wolność rybołówstwa, wolność żeglugi, wolność przelotu, wolność kładzenia kabli i rurociągów, wolność badań naukowych tworzą instytucję morza otwartego. Zestawienie czynów wskazuje na współlistnienie dwu zasad terytorialnej i personalnej, przy czym jeśli w prawie międzynarodowym publicznym dominuje zasada terytorialna to w prawie międzynarodowym prywatnym zwycięża zasada personalna. Podobnie w prawie międzynarodowym gospodarczym dominuje zasada terytorialna, a w prawie międzynarodowym handlowym personalna.

### 3. Czyn państwa

Fundamentalne znaczenie dla rozumienia czynu państwa ma jego ujęcie w ramach kodyfikacji odpowiedzialności państwa za czyny bezprawne międzynarodowe. Poświęcono temu zagadnieniu rozdział II części I projektu uregulowania, w którym traktuje się o przypisaniu postępowania państwu. Czynem państwa będzie postępowanie jego organów, niezależnie czy zajmują one pozycję organów ustawodawczych, wykonawczych i sądowych lub innych, niezależnie też od pozycji, jaką ten organ zajmuje w organizacji państwa, oraz od tego, jaki jest jego charakter, czy to jako organu centralnego rządu, czy też jako jednostki terytorialnej państwa. Jako organ państwa traktuje się także osoby lub jednostki niebędące organami państwa, lecz które na podstawie ustawodawstwa wewnętrznego są upoważnione do wykonywania elementów władzy rządowej. W art. 6 tej rezolucji jako czyn państwa traktuje się postępowanie organu innego państwa postawionego do dyspozycji tego pierwszego państwa, jeśli czyn tego organu zawiera elementy władzy rządowej państwa, do którego dyspozycji został postawiony ten organ.

<sup>6</sup> I. Brownlie, *System of the Law of Nations. State Responsibility*, cz. I, Oxford 1983, s. 53-88.

Czynem państwa będzie postępowanie organu państwa, osoby lub jednostki upoważnionych do sprawowania elementów władzy rządowej w rozumieniu prawa międzynarodowego, jeśli działają one w imieniu władzy rządowej, choćby to postępowanie wykraczało poza przyznane kompetencje lub też nawet było sprzeczne z instrukcjami.

W rezolucji zajęto się sprawą postępowania powstańców lub innych ruchów. W szczególności postępowanie ruchu powstańczego, który staje się nowym rządem państwa, będzie traktowane jako czyn państwa w rozumieniu prawa międzynarodowego. Według § 2 art. 10 czynem nowego państwa będzie postępowanie powstańczego rządu, któremu powiedzie się utworzenie nowego państwa na części terytorium poprzednio istniejącego państwa. Wreszcie postępowanie, którego nie można przypisać państwu, będzie traktowane jako jego czyn, jeśli państwo uzna i przyjmie ten czyn jako własny.

Z pojęciem czynu może się łączyć zagadnienie jego bezprawności. Czynem bezprawnym jest bowiem postępowanie polegające na działaniu lub powstrzymaniu się od działania, jeśli ten czyn można przypisać państwu według prawa międzynarodowego i stanowi on naruszenie międzynarodowego zobowiązania państwa. Wynika zatem, że nie każdy czyn państwa powodować będzie jego odpowiedzialność. Normom pierwszego rzędu, tj. normom materialnym prawa międzynarodowego, musi bowiem towarzyszyć norma sankcjonująca, czyli norma trzeciego rzędu.

W projekcie konwencji w sprawie odpowiedzialności państw wyróżniono sytuację, w której jedno państwo pomaga drugiemu w popełnieniu czynu będącego naruszeniem prawa międzynarodowego. Wówczas państwo, które pomaga lub uczestniczy w popełnieniu czynu bezprawnego, ponosi również odpowiedzialność międzynarodową. Podobnie ponosi odpowiedzialność międzynarodową państwo, które prowadzi lub kontroluje inne państwo w popełnieniu czynu bezprawnego, oraz państwo, które zmusza inne państwo do popełnienia czynu bezprawnego.

Ważną kwestią jest też zagadnienie czynów dokonywanych *ultra vires*. Zagadnienie to rozważał m.in. art. 8 pkt 2 tekstu przyjętego w konwencji haskiej z 1930 r., który stanowił: „Międzynarodowa odpowiedzialność powstaje również, gdy poniesiona przez cudzoziemca szkoda jest wynikiem czynności sprzecznych ze zobowiązaniami międzynarodowymi państwa, a dokonywanych przez funkcjonariuszy poza granicami ich kompetencji, lecz z powołaniem się na ich stanowisko urzędowe. Państwo jest jednak wolne od odpowiedzialności międzynarodowej, jeśli brak kompetencji funkcjonariusza był tak widoczny, że cudzoziemiec powinien zdać sobie z tego sprawę”.

Uważa się, że państwo ponosi odpowiedzialność za czyny przedstawicieli dyplomatycznych *ultra vires*, gdyż są oni wyłączeni spod jurysdykcji państwa przyjmującego, zatem państwo wysyłające jest odpowiedzialne za wszystkie działania swego przedstawiciela. Inaczej przedstawia się zagadnienie odpowiedzialności za działania członków sił zbrojnych *ultra vires*. Odpowiedzialność taką dopuszcza się w stosunku do czynów dokonanych w okresie wojny, gdyż art. 3 IV Konwencji Haskiej stwierdza: „Strona wojująca (...) będzie odpowiedzialna za każdy czyn osób wchodzących w skład jej sił zbrojnych”. Odrzuca się odpowiedzialność państwa za czyny osób wojskowych na zasadach *ultra vires* w okresie pokoju.

Doktryna czynu państwa przyjęta w Stanach Zjednoczonych przewiduje nie wkraczanie organów jednego państwa swymi badaniami w czyny innego państwa. Doktryna ta w Stanach Zjednoczonych po raz pierwszy została powołana przez Sąd Najwyższy w sprawie *Underhill v. Hernandez* w 1897 r., a współcześnie zwłaszcza eksponuje się ją w związku z rozstrzygnięciem Sądu Najwyższego w sprawie *Banco Nacional de Cuba v. Sabbatino* z 1964 r. Doktryna ta była również powoływana przez sądy Zjednoczonego Królestwa, Austrii, Belgii, Francji, Holandii i w 1928 r. przez Trybunał Berlina. Jednakże sądy nie uznawały tej doktryny za normę prawa międzynarodowego<sup>7</sup>. Doktrynę czynu państwa odróżnić należy od instytucji immunitetu państwa, która oznacza, że spór przed sądem obcego państwa nie może być rozpatrywany, gdyż dotyczy innego państwa (*par in parem non habet iurisdictionem*).

W prawie międzynarodowym wyróżnia się czyny jednostronne państwa. W podręczniku prawa międzynarodowego Alfonsa Klafkowskiego wśród źródeł prawa międzynarodowego nie wymienia się aktów jednostronnych, lecz do tendencji w zakresie źródeł zalicza się ustawodawstwo państw. Jednakże autor zaznacza: „Oczywiście ustawa nie może tworzyć prawa międzynarodowego, gdyż nie może tego uczynić jedno państwo”<sup>8</sup>.

W szczególności wobec czynów jednostronnych państwa powstaje kwestia ich mocy obowiązującej jako zobowiązania międzynarodowego. Uznać należy, że źródła prawa międzynarodowego ujęte w art. 38 § 1 Statutu MTS nie są dostosowane do współczesności, gdyż ani akty jednostronne, ani rezolucje organów organizacji międzynarodowych nie zostały objęte zawartym tam wyliczeniem<sup>9</sup>. Można zatem twierdzić, że

<sup>7</sup> Restatement of the Law Second as adopted and promulgated by the American Law Institute, St. Paul, Minn, 1965 § 41. Teksty orzeczeń Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych – B. E. Carter, P. R. Trimble, *International Law*, Boston 1991, s. 632–651, 652–658.

<sup>8</sup> A. Klafkowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1981, s. 132.

<sup>9</sup> J. A. Carillo Salcedo, *Curso de derecho internacional publico*, Madrid 1991, s. 86.



czynny jednostronne są wiążące na podstawie norm zwyczajowych, gdyż takie instytucje jak uznanie, protest, czy czyn wypowiedzenia traktatu stały się instytucjami prawa międzynarodowego. Jednostronne deklaracje, jak potwierdza to sprawa Ihlena, są wiążące, jeśli zostaną przyjęte w charakterze *gentlemen's agreement*. Czynny jednostronne państwa przyczyniają się do rozwoju prawa międzynarodowego i – szczególnie w postaci protestu – są ważną instytucją w rozwoju zwyczaju międzynarodowego<sup>10</sup>.

Szeroko dyskutowanym zagadnieniem w kontekście aktów jednostronnych jest kwestia neutralności Austrii. 15.4.1955 r., w memorandum między ZSRR a Austrią rząd austriacki zobowiązał się do ogłoszenia deklaracji o wieczystej neutralności, zgodnie z którą Austria przyjmie status wieczystej neutralności, a rząd ZSRR zobowiązał się do uznania deklaracji austriackiej, oraz czynnego uczestnictwa w udzielaniu gwarancji integralności i nienaruszalności terytorium. 26.10.1955 r. Austria uchwaliła ustawę o neutralności, w której art. 1 ogłosiła dobrowolnie stałą neutralność. W § 2 art. 1 zobowiązała się nie zawierać w przyszłości żadnych sojuszów wojskowych i nie dopuścić do budowy na swoim terytorium baz wojskowych obcych państw. Ustawa została notyfikowana innym państwom, które albo wyraźnie, albo milcząco uznały stałą neutralność Austrii. W ten sposób jednostronny akt przyczynił się do kreacji zobowiązania międzynarodowego, gdyż nastąpił akcept przedstawionej oferty. W związku z powyższym kwestionować można pojawiające się w Austrii głosy, że neutralność opiera się na prawie krajowym, a status neutralności może być zmieniony w taki sam sposób, w jaki został ustanowiony, tj. przez zniesienie ustawy<sup>11</sup>.

Jednakże dla charakteryzowania zawiązanego zobowiązania międzynarodowego w przedmiocie neutralności Austrii nie jest konieczne odwoływanie się do konstrukcji umowy. Akt jednostronny jest bowiem wiążący dla prawa międzynarodowego, jeśli jego wydanie znajdowało podstawę w prawie międzynarodowym, a takiż charakter ma ogłoszenie stałej neutralności, podobnie jak ogłoszenie neutralności wojennej, które są aktami jednostronnymi.

Czyn jednostronny państwa odgrywa ważną rolę w dziedzinie delimitacji obszarów morskich. W szczególności państwo nadbrzeżne samo określa szerokość swego morza terytorialnego, kierując się zasadą,

<sup>10</sup> W. Fiedler, *Unilateral Acts in International Law*, [w:] *Encyclopedia of Public International Law*, Amsterdam, t. IV, s. 1018–1923.

<sup>11</sup> M. Muszyński, *Neutralność a integracja. Austriacki pomysł na zjednoczenie z Europą*, Toruń 1998, s. 34–57.

że dopuszczalna jest szerokość do 12 mil od linii podstawowej. Państwo w braku porozumienia z państwem sąsiednim lub naprzeciwległym może ustalić granicę swego morza terytorialnego, kierując się zasadą mediany, chyba że występują okoliczności specjalne, do których zalicza się ukształtowanie dna morskiego lub występowanie torów wodnych. Państwo nadbrzeżne samo ustala szerokość morskiego pasa przyległego i morskiej strefy ekonomicznej, kierując się dopuszczalną ich szerokością, w pierwszym przypadku do 24 mil morskich od linii podstawowej, a w drugim przypadku do 200 mil od linii podstawowej<sup>12</sup>.

Wspomniane akty jednostronne państwa nadbrzeżnego są wiążące z punktu widzenia międzynarodowego prawa morza<sup>13</sup>. Wiążą one w sensie prawnomiędzynarodowym ze swej własnej mocy. Jednakże społeczności międzynarodowej służy protest, gdyby naruszone zostały normy międzynarodowego prawa morza. Wówczas po złożonych protestach akt jednostronny państwa nie miałby mocy prawnomiędzynarodowej. Prawie wszystkie państwa nadbrzeżne wydały ustawy regulujące sprawy obszarów morskich. Polska uchwaliła ustawę o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej 21.3.1991 r.<sup>14</sup>.

Wiele miejsca dla czynu jednostronnego państwa zarezerwowano w Konwencji Wiedeńskiej prawa traktatów z 1969 r. Państwa jednostronnie zgłaszają zastrzeżenia do traktatów wypowiadają traktaty, wiążą się traktatem i dokonują indywidualnej interpretacji traktatu, a także jednostronnie uznają traktat za nieważny. Państwa jednostronnie wystawiają pełnomocnictwa do rokowań i podpisania lub ostatecznego związania się traktatem<sup>15</sup>.

Czynem jednostronnym państwa jest wypowiedzenie umowy międzynarodowej. Definiuje się je bowiem jako „jednostronne oświadczenie woli państwa położenia kresu umowie lub jego uczestnictwa w umowie”. Jednakże istnieje węższe znaczenie tego terminu, którym określa się oświadczenie tego rodzaju, ale złożone tylko na podstawie prawa do wypowiedzenia przewidywanego w samej umowie międzynarodowej<sup>16</sup>. Jako akt jednostronny wypowiedzenie charakteryzuje się istnieniem manifestacji woli, którą przypisać należy jednemu tylko podmiotowi

<sup>12</sup> *The Law of the United Nations Convention of the Law of the Sea*, United Nations, New York 1983

<sup>13</sup> Jak pisze L. Łukaszuk, akt delimitacyjny jest aktem jednostronnym, lecz ma skutki prawnomiędzynarodowe – tenże, *Międzynarodowe prawo morskie*, Warszawa 1997, s. 21.

<sup>14</sup> Dz.U. Nr 23, poz. 131, zm.: Dz.U. z 1994 r., Nr 27, poz. 96 i z 1995 r., Nr 7, poz. 31.

<sup>15</sup> Tekst traktatu: S. E. Nahalik, *Kodeks prawa traktatów*, Warszawa 1976.

<sup>16</sup> M. Frankowska, *Wypowiedzenie umowy międzynarodowej*, Wrocław 1976, s. 15.

prawa<sup>17</sup>. Wypowiedzenia dokonuje organ państwa i przybiera ono formę notyfikacji.

Podstawową zasadą w sferze obywatelstwa osób fizycznych jest wyłączna kompetencja państwa do określenia, kto jest jego obywatelem i kto traci jego obywatelstwo. Jednakże wątpliwości budzi sprawa jednostronnego ustalania obywatelstwa osób, które miały inne obywatelstwo. Wymagana jest bowiem zgoda zainteresowanego na naturalizację. Są wszakże ustawodawstwa, które takiej zgody nie wymagają i przyjmują konstrukcje przymusowej naturalizacji. Tak np. rząd peruwiański w cyrkularzu do sądów przyjął, że cudzoziemcy, którzy nabędą nieruchomości, *ipso facto* są naturalizowani<sup>18</sup>.

Jak wynika z dotychczasowych przykładów, akty jednostronne państwa są przewidywane w prawie traktatowym i wobec powyższego nie jest konieczne ich uznawanie lub nieuznawanie przez państwa inne. Niemiej jednak w prawie zwyczajowym dla uznania czynu jednostronnego występuje instytucja protestu, która zapobiega kształtowaniu się normy zwyczajowej. Również protest jest jednostronnym czynem państwa i ze względu na legalizację aktów jednostronnych innego państwa wobec wydarzeń w stosunkach międzynarodowych często spotykamy się z protestami. Przyjmuje się bowiem, że milczenie tworzy zwyczaj międzynarodowy i nie jest konieczne wyraźne potwierdzenie aktu jednostronnego pierwszego państwa.

W jeszcze innym kontekście może występować związek między czynem jednostronnym państwa a zwyczajem międzynarodowym. Czyn jednostronny może być bowiem precedensem, a więc pierwszym rozwiązaniem, jakie zaproponowano w stosunkach międzynarodowych, które ze względu na następne przyjęcie przez inne państwa i jego upowszechnienie staje się normą zwyczajową prawa międzynarodowego. Taki charakter nosiła proklamacja prezydenta Stanów Zjednoczonych H. Trumana z 1945 r. Ze względu na różne uregulowania szelfu kontynentalnego przez państwa powstała konieczność nadania charakteru traktatowego tej instytucji. Jednakże w 1957 r. roszczenia do szelfu kontynentalnego zgłaszało około 30 państw<sup>19</sup>. Rozważając zagadnienia aktów jednostronnych z lat 1945–1947 Janusz Symonides pisze: „wprawdzie w drodze jednostronnych deklaracji, jeśli są one dostatecznie powszechne, identyczne i aprobowane przez społeczność międzynarodową, może dojść do

<sup>17</sup> Ibidem, s. 33.

<sup>18</sup> R. Donner, *The Regulation of Nationality in International Law*, Helsinki 1983, s. 102.

<sup>19</sup> J. Symonides, *Nowe prawo morza*, Warszawa 1986, s. 182.

wykształcenia się normy zwyczajowej, jednakże zgłoszone do szelfu roszczenia dalekie były od wymaganej jednolitości i nie tworzyły całościowej zwartej koncepcji<sup>20</sup>. Nie przekreśla to jednak precedensowego charakteru proklamacji Trumana w sprawie szelfu kontynentalnego<sup>21</sup>.

Do tej pory traktowaliśmy wydanie ustawy jako czyn państwa. Będzie nim również korespondencja dyplomatyczna wobec innych podmiotów. Mieści się ona w pojęciu czynu jednostronnego, nota dyplomatyczna jest bowiem formą, w której realizuje się czyn jednostronny państwa. Można klasyfikować korespondencje dyplomatyczną, wyróżniając ją na szczeblu głowy państwa, szefa i członków rządu, korespondencje dyplomatyczną *sensu stricto*, czyli noty dyplomatyczne, korespondencję półoficjalną i prywatną, korespondencję organizacji międzynarodowych, depesze dyplomatyczne i specyficzne formy przekazu stanowiska państwa w rodzaju komunikatów, deklaracji, proklamacji, manifestów itd<sup>22</sup>.

Najczęściej stosowane są noty osobiste, które pisane są w pierwszej osobie i wysyłane od osoby do osoby, zawierające podpis nadawcy<sup>23</sup>, noty werbalne służące do oficjalnych wystąpień w ważnych sprawach, głównie politycznych, jak wypowiedzenie traktatu międzynarodowego, uzgodnienia warunków i terminu rokowań, a także noty słowne bez nagłówka służące do załatwiania spraw bieżących – w większości o charakterze administracyjno – technicznym i protokolarnym<sup>24</sup>.

Odróżnić należy autonomiczne czyny państwa od czynów równoległych, którym to mianem określamy np. zawarcie traktatu międzynarodowego. Wola państw jest w tym przypadku skierowana na zogniskowanie pod postacią węzła obligacyjnego. Te czyny określić można jako zbiorowe.

Czyny państwa znajdują swoją podstawę w prawach zasadniczych państwa, do których należą prawo do utrzymywania stosunków i prawo posłużenia się przymusem<sup>25</sup>. W nowszym ujęciu praw podstawowych państwa jego czyny wynikają z prawa do istnienia, z którego czerpie moc czynne prawo legacji (prawo wysyłania posłów) i bierne (prawo przyjmowania posłów), prawo zawierania umów międzynarodowych

<sup>20</sup> Ibidem.

<sup>21</sup> I. P. Bliszczenko, *Priecedenty w miezdunarodnom prawie*, Moskwa 1977, na s. 111–124. Autor podaje definicję Międzynarodowej Komisji ds. Nomenklatury z 1953 r., wśród których zawiera się definicja szelfu kontynentalnego.

<sup>22</sup> J. Sutor, *Korespondencja dyplomatyczna*, Warszawa 1992, s. 10.

<sup>23</sup> Ibidem, s. 134.

<sup>24</sup> Ibidem, s. 150.

<sup>25</sup> F. Martens, *Sowriemiennoje miezdunarodnoje prawo ciwilizowanych narodów*, S. Petersburg 1895, t. I, s. 309–310.



oraz prawo wyrażania woli państwa wobec innych państw przez własne organy. Z prawa tego zdaniem Ludwika Ehrlicha wynika także prawo wzajemnego szacunku, prawo wolności stosunków handlowych, prawo samoobrony, prawo pociągania do odpowiedzialności za krzywdy itd.<sup>26</sup>.

W podręcznikach prawa międzynarodowego czyny państwa ujmuje się w ramach zdolności państwa do czynności prawnych. Stwierdza się w nich, że decydujące znaczenie w tej mierze ma konstytucja każdego państwa, gdyż czynności dokonują państwa przez powołane do tego ich organy naczelné, a nauka prawa międzynarodowego systematyzuje państwa według zdolności do działania i dzieli je na szereg grup<sup>27</sup>. Niemniej jednak dla wszystkich tych grup charakterystyczne jest dokonywanie czynności, w tym czynności prawnych.

#### 4. Czyn jednostki

Czyn jednostki regulują w pierwszym rzędzie paktu praw człowieka. W międzynarodowym pakcie praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych z 16.12.1966 r. proklamowano prawo człowieka do pracy, prawo do korzystania ze słusznych i korzystnych warunków pracy, prawo do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych, prawo ochrony i pomocy rodzinie, prawo do dostatecznego poziomu życia, prawo do korzystania z najwyższej osiąganego stanu zdrowia fizycznego i psychicznego, prawo do nauki, prawo do nieodpłatnego nauczania podstawowego oraz prawo do uczestniczenia w życiu kulturalnym.

W międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych z 16.12.1966 r. proklamowano natomiast prawo do życia, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do przemieszczania się i wolności wyboru miejsca zamieszkania, prawo do słusznego i publicznego rozpatrzenia sprawy, wolność od arbitralnej i bezprawnej ingerencji, wolność myśli, sumienia i religii, wolność wypowiedzi własnych poglądów, prawo do pokojowego zgromadzania się, prawo do swobodnego zrzeszania się, wolność od dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową lub urodzenie oraz prawo do ochrony prawnej. W pierwszym protokole do konwencji europejskiej o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 20.3.1952 r. proklamowano prawo człowieka

<sup>26</sup> L. Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958, s. 137–138.

<sup>27</sup> A. Klafkowski, *op.cit.*, s. 159.

do spokojnego korzystania ze swojego mienia. W Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 10.12.1948 r. w ramach art. 17 również deklarowano prawo każdej osoby do własności, zarówno indywidualnej, jak i wspólnie z innymi<sup>28</sup>.

Zakładano istnienie większości praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych jako efektu życia człowieka we współczesnym społeczeństwie. Tylko w jednym przypadku prawa człowieka miały być zapewniane przez państwo, a sam przepis nosił cechy kodyfikacji międzynarodowego prawa pracy w zakresie wolności związkowej. Wynika zatem, że państwa stwierdzają istnienie wolności ekonomicznej, społecznej i kulturalnej człowieka. Wolności te tworzą zatem zakresy czynu człowieka w społeczeństwie ekonomicznym, społecznym i kulturalnym. Większość praw człowieka w pakcie praw obywatelskich i politycznych została sformułowana w sposób deklaracyjny, a więc istnieje niezależnie od państwa, chociaż w szeregu sytuacji w związku z nimi nałożono na państwa obowiązki zabezpieczenia ich realizacji. Pakt uznaje zatem prawa człowieka do czynów obywatelskich i politycznych. Wyraża się w nich bowiem, że „te prawa wynikają z godności przyrodzonej osobie ludzkiej” i wyrażają zasadę, że „jednostka ma obowiązki wobec innych jednostek i wobec społeczności, do której należy”<sup>29</sup>.

Istnieją zbiorowe prawa człowieka, ponieważ szereg praw może być realizowane jedynie w strukturach społeczeństwa, jak prawo do wiary, czy prawa związkowe. Czyny jednostek wynikające z nich potwierdzają społeczny charakter człowieka<sup>30</sup>. Jak wywodzono: „kollektywne prawo człowieka to takie prawo, które wyrażając naturalną skłonność jednostki do działania we wspólnocie z innymi ludźmi i zachowując indywidualną naturę przenosi aktywność indywidualum na poziom grupy jako formy skuteczniejszego urzeczywistnienia praw osoby ludzkiej”.

W prawie międzynarodowym handlowym regulowana jest działalność jednostek w międzynarodowym obrocie, w takich sytuacjach jak sprzedaż międzynarodowa towarów, przedstawicielstwo handlowe, udział w rozliczeniach międzynarodowych, takich jak inkaso i akredytywa dokumentowa, factoring międzynarodowy, międzynarodowy leasing finansowy, międzynarodowa umowa o dzieło, umowa spedycji,

<sup>28</sup> B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Toruń 1993.

<sup>29</sup> Preambuła paktu praw obywatelskich i politycznych.

<sup>30</sup> C. Mik, *Zbiorowe prawa człowieka*, Toruń 1992, s. 219.

umowy licencyjne, franchising w handlu międzynarodowym oraz udział w inwestycjach zagranicznych<sup>31</sup>.

W procesie cywilnym wymienia się jako prawa jednostki prawo do uczciwego postępowania, prawo do ciągłego, szybkiego postępowania, prawo do bezpłatnej pomocy prawnej dla strony ubogiej, *wright to notice*, prawo stron do rozmowy prawnej, prawo do przedstawiania dowodów i prawo do prewencyjnej ochrony prawnej<sup>32</sup>. Są to nowe lub potwierdzone zasady europejskiego prawa procesowego cywilnego, które poddane jest harmonizacji europejskiej.

W międzynarodowym procesie cywilnym osoby mają zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych<sup>33</sup>.

W międzynarodowym prawie prywatnym jednostka ma także zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych<sup>34</sup>. O działaniach jednostek informują zakresy norm kolizyjnych, w szczególności dotyczące małżeństwa, pokrewieństwa, opieki i kurateli, własności i innych praw rzeczowych, zobowiązań, stosunków pracy i spadków. Specyfikę tej regulacji stanowi to, że jest ona regulacją pośrednią stosunków, gdyż normy kolizyjne są normami wskazującymi dopiero właściwe normy merytoryczne regulujące stosunek prawny, którego podmiotem jest jednostka<sup>35</sup>.

W reszcie czyny jednostek reguluje prawo międzynarodowe karne. Tworzy ono pojęcie czynów zakazanych, które podlegają represji uniwersalnej lub w państwie obywatelstwa osoby, względnie w państwie miejsca dokonania czynu zakazanego. Występują jednak przestępstwa wielojurysdykcyjne, jak na przykład uprowadzenie cywilnych statków powietrznych.

Stwierdzić zatem należy, że jednostka ma jedynie pewne prawa procesowe przed trybunałami międzynarodowymi w zakresie systemu ochrony praw człowieka, generalnie natomiast jest podmiotem praw wewnętrznych poszczególnych państw. W obrębie tych praw ma zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych.

---

<sup>31</sup> A. Tynel, J. Funk, W. Chwalej, *Międzynarodowe prawo handlowe*, (pod red. M. Pazdana), Warszawa 2002; Ch. Graf von Bernstorff, *Vertrags-, Kauf-, Handels- und Gesellschaftsrecht in den Mitgliedstaaten der Europäischen Union. Ein Praxis-Handbuch*, Köln 1999; *EU-Rechtshandbuch für die Wirtschaft*, (red. J. Schwappach, M. Habersack), München 1996; *Europäisches Gesellschaftsrecht. Einführung für Studium und Praxis*, München 1999.

<sup>32</sup> W. J. Habscheid, *Europeizacja prawa cywilnego procesowego*, [w:] *Jednolitość prawa sądowego cywilnego a jego odrębności krajowe*, (pod red. M. Sawczuka), Lublin 1997, s. 39.

<sup>33</sup> T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 183–215.

<sup>34</sup> Prawo prywatne międzynarodowe z 12.11.1965 r., art. 9 § 1.

<sup>35</sup> G. Kegel, K. Schurig, *Internationales Privatrecht*, München 2000, s. 24.

## 5. Czyn kooperacyjny

Prawo międzynarodowe większością swych norm daje wyraz zasadzie kooperacji państw, jest więc przede wszystkim prawem pokoju. Od czasu I konferencji pokojowej w 1899 r. zaczęło się kształtować prawo przeciwwojenne, które w wyniku rozwoju po I i zwłaszcza po II wojnie światowej ukształtowało instytucje międzynarodowe służące lub stojące po stronie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Tym samym wyróżnić można także czyn instytucjonalny, dokonywany przez organy i organizacje międzynarodowe. Tym samym zmniejszył się zakres czynów antagonistycznych państw, gdyż organy i organizacje międzynarodowe służą zapewnieniu współpracy międzynarodowej. Jednocześnie zwiększa się rola czynów kooperacyjnych państw. Także zaznacza się coraz częściej pomocnicza rola czynu państwa w stosunku do czynów organów lub organizacji międzynarodowej, których czyny decydują o instytucji prawa międzynarodowego. Tak na przykład mediacja i arbitraż międzynarodowy, które przez wieki pozostawały instytucjami państw współcześnie są instytucjami wykonywanymi przez organy międzynarodowe, których uruchomienie zależy od działania państw zwracających się o rozpatrzenie sporu międzynarodowego lub powołanie organu rozstrzygnięcia sporu międzynarodowego.

Tam gdzie nie stworzono organizacji międzynarodowych zarządzających terytorium w wysokim stopniu prawo międzynarodowe rezerwuje miejsce dla czynów państw. Dla przykładu państwa na morzu otwartym korzystają z wolności żeglugi, wolności przelotu statków powietrznych, wolności kładzenia kabli i rurociągów, wolności badań naukowych i z ograniczeniami wynikającymi z utworzenia morskich stref ekonomicznych z wolności rybołówstwa. W przestrzeni pozaatmosferycznej każde państwo może wysłać obiekty kosmiczne, których wypuszczenie jest rejestrowane w specjalnym rejestrze międzynarodowym prowadzonym przez Sekretarza Generalnego ONZ.

Znaczenie czynów o wpływie pośrednim mają wolności rzeczne, które da się konstruować na podstawie współczesnego reńskiego prawa rzeczno, a które przewidują prawo przepływu przez państwo reńskie, prawo zawijania do portów innego państwa reńskiego, prawo zabierania i wylądowywania pasażerów i ładunków na terytorium trzeciego państwa reńskiego. Prawa te tworzą razem konstrukcje przywilejów żeglugowych, których zakres zależy od tego czy państwo



jest państwem reńskim, państwem Unii Europejskiej, czy też państwem trzecim<sup>36</sup>.

Konstrukcja tak znalazła wyraz także w porozumieniu między RFN a Polską z 5.2.1971 r. na podstawie którego wyróżnić można przywileje:

1. przywilej żeglugi po drogach wewnętrznych drugiej strony;
2. przywilej przewozu ładunku z miejsca pochodzenia do miejsca przeznaczenia w drugim umawiającym się państwie (*exchange traffic*);
3. przywilej przewozu ładunku z kraju pochodzenia przez inny kraj umawiający do miejsca przeznaczenia w państwie trzecim (*transit traffic*);
4. przywilej przewozu z kraju trzeciego do miejsca przeznaczenia w innym kraju umawiającym się w przepływie powrotnym z podróży tranzytowej (*traffic with third countries*)<sup>37</sup>.

W prawie lotniczym przyznaje się statkom powietrznym nie zaangażowanym w żegludze regularnej dwa przywileje, mianowicie przywilej tranzytu i przywilej lądowania dla celów niehandlowych bez uprzedniego uzyskania zezwolenia. Dla utrzymywania regularnych służb powietrznych znaczenie mają dołączone do konwencji dwa układy, mianowicie układ o tranzycie międzynarodowych służb powietrznych (tzw. układ o dwu wolnościach) i układ o międzynarodowym transporcie lotniczym (tzw. układ o pięciu wolnościach). Trzy nowe wolności to prawo przywożenia pasażerów i ładunków z terytorium państwa przynależności statku powietrznego, prawo zabierania pasażerów i ładunków w celu przewiezienia na terytorium przynależności statku powietrznego i prawo zabierania pasażerów i ładunków płatnych w celu przewiezienia na terytorium każdego innego trzeciego umawiającego się państwa i przywożenia pasażerów i ładunków płatnych zabranych z tego terytorium. W umowach dwustronnych ukształtowały się trzy dalsze wolności. Szósta to przewóz między dwoma krajami obcymi ze zmianą służby w kraju przynależności statku powietrznego lub przedsiębiorstwa, siódma – prawo eksploataowania służby powietrznej pozakrajowej, która rozpoczyna się i kończy w dwóch państwach obcych i nie obejmuje w ogóle terytorium państw umawiających, i wolność ósma – prawo wykonywania kabotażu lotniczego<sup>38</sup>.

<sup>36</sup> J. Gilas, *Konstrukcja rzecznych przywilejów żeglugowych a żegluga na Odrze*, „Przebieg Stosunków Międzynarodowych” 1985, nr 1, s. 9–13.

<sup>37</sup> Ibidem, s. 9–10.

<sup>38</sup> M. Polkowska, *Konwencja chicagowska z 7.12.1944 r. i działalność Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ICAO)*, [w:] *Lotnictwo współczesne i jego problemy*, (pod red. L. Łukaszuka i T. Balceraka), Warszawa 2007, s. 173.

Wiele czynów o wpływie pośrednim przewiduje europejskie prawo gospodarcze. Tworzy ono wolności rynkowe jak obrotu towarowego, wolności ruchu osobowego, wolność usług, wolność obrotu kapitałowego<sup>39</sup>. W traktacie rzymskim proklamowano wolność konkurencji. W tym celu zakazywano porozumień i decyzji oraz uzgodnionych praktyk naruszających wolną konkurencję, zakazywano nadużywania pozycji dominującej, a także ustanowiono zakaz niedozwolonego subwencjonowania przedsiębiorstw<sup>40</sup>.

W podręczniku prawa międzynarodowego Ludwika Ehrlicha uporządkowanie czynów państw prowadzi do wyróżnienia prawa współpracy w takich dziedzinach jak współdziałanie w zakresie gospodarczym, energia atomowa, komunikacja i tranzyt, obrót towarów, statystyka i bankowość, współpraca intelektualna, wystawy i wymiany oraz walka z namiętnościami i przestępstwami<sup>41</sup>. Określa on stosowane normy jako normy współdziałania międzynarodowego<sup>42</sup>.

## 6. Czyn antagonistyczny

Do antagonistki należą przeciwśrodk, sankcje i interwencja humanitarna. Przeciwśrodk są przewidywane w akcie dotyczącym odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne. Stwierdza się tam, że państwo które doznało szkody może jedynie zastosować przeciwśrodk przeciwko państwu winnemu czynu międzynarodowo bezprawnego w celu zmuszenia takiego państwa do poszanowania jego zobowiązań. Powinny takie środki, tak dalece jak to jest możliwe, umożliwić państwu przeciwko któremu je zastosowano do wznowienia przestrzegania jego zobowiązań. Przeciwśrodk nie mogą naruszać obowiązku powstrzymania się od groźby lub użycia siły, tak jak to przewiduje Karta NZ, nie mogą naruszać podstawowych praw człowieka, naruszać zobowiązań humanitarnego charakteru zakazujących represaliów, a także naruszać innych obowiązków wynikających z norm imperatywnych powszechnego prawa międzynarodowego. Państwo stosujące przeciwśrodk nie jest zwolnione ze swych obowiązków wynikających z procedur rozstrzygania sporów między nim a państwem winnym, a także nie jest zwolnione z obowiązków dotyczących nietykalności przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych, pomieszczeń, archiwów i dokumentów. Przeciwśrodk

<sup>39</sup> W. Kilian, *Europäisches Wirtschaftsrecht*, München 1996, s. 95–124.

<sup>40</sup> *EU Kodex. EU-Wirtschaftsrecht*, (pod red. G. Kontezky), Köln 1998.

<sup>41</sup> L. Ehrlich, *op.cit.*, dział IV, s. 653–699.

<sup>42</sup> *Ibidem*, s. 655.

powinny być proporcjonalne do wyrządzonej szkody i winny uwzględniać jedynie ciężar międzynarodowego czynu bezprawnego.

Zanim państwo ucieknie się do stosowania środków winno wezwać państwo winne naruszenia do przestrzegania zobowiązań międzynarodowych. Winno notyfikować państwu zwłaszcza wszelkie decyzje odnośnie środków i oferować rokowania z nim. Środki należy wstrzymać, jeśli czym międzynarodowo bezprawny został wstrzymany, spór znajduje się w sądzie lub trybunale, który może podjąć wiążące decyzje. Środki powinny być zakończone z chwilą, kiedy państwo winne aktu międzynarodowo bezprawnego zastosuje się do swych zobowiązań<sup>43</sup>.

Wynika zatem, że środki mogą być wyłącznie zastosowane gdy naruszone zostały zobowiązania międzynarodowe wobec państwa stosującego środki. Wtedy natomiast gdy nastąpiło złamanie imperatywnej normy prawa międzynarodowego przez jakiś podmiot inne państwa będą współpracowały, aby położyć kres temu naruszeniu, poprzez stosowanie prawnych środków. Także nie mogą one udzielić pomocy lub współdziałać w utrzymaniu sytuacji będącej naruszeniem imperatywnej normy prawa międzynarodowego<sup>44</sup>.

W ramach sankcji stosowanych na podstawie Karty NZ lub na podstawie statutów innych organizacji międzynarodowych jako ich efekt pojedyncze państwo podejmuje określone środki. Adresatem tych sankcji jest państwo winne naruszenia normy prawa międzynarodowego, a ostatnio adresatami są konkretne podmioty, grupy i jednostki<sup>45</sup>. Sankcje te przyjmują kształt sankcji organizacyjnych, komunikacyjnych, finansowych, handlowych lub wojskowych. Działanie państw wymaga jednak koordynacji organizacji międzynarodowych, które powołują nawet specjalne organy stosowania sankcji. Sankcje gospodarcze w szczególności przyjmują kształt bojkotu, blokady i embarga<sup>46</sup>.

W ostatnich latach ukształtowało się prawo do interwencji humanitarnej, polegające na użyciu siły zbrojnej przeciwko jakiemś państwu, które na podstawie decyzji Rady Bezpieczeństwa ONZ może wykonywać nie tylko koalicja państw, lecz nawet pojedyncze państwo. Interwencja humanitarna znajduje swą podstawę w uprawnieniu Rady Bezpieczeństwa do stosowania sankcji.

<sup>43</sup> Art. 49–54

<sup>44</sup> Art. 41.

<sup>45</sup> J. Ryszka, *Praktyka stosowania sankcji międzynarodowych w ramach ONZ*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2005, nr 3, s. 11.

<sup>46</sup> J. Gilas, *Międzynarodowe prawo gospodarcze*, Bydgoszcz 1998, s. 213–226.

## 7. Uwarunkowania czynu

Motyw sprawności działania nie stanowi jedyne go motywu, którym kierują się państwa w stosunkach międzynarodowych. W znacznym stopniu prawo międzynarodowe stara się ograniczyć szczególnie groźne techniki osiągania założonych celów o charakterze antagonistycznym. W związku z zakazem użycia siły zawartym w Karci NZ prawo międzynarodowe przeciwstawia się realizacji celów niezgodnych z normami tego prawa już w stadiach wstępnych działania danego państwa. Wyprowadzić stąd można zasadę przeciwstawiania się zorganizowanej społeczności międzynarodowej przeprowadzaniu prób diagnostycznych i prób ćwiczebnych, jeśli ich wykonanie zawierałoby elementy groźby użycia siły. Zakaz prób konatywnych zmierzających do zajęcia obcego terytorium prowadzi do uznania ich za akt agresji. W konsekwencji zostaną zastosowane wobec agresora sankcje, z włączeniem sankcji wojskowych. Szczególną sankcją będzie sankcja nieuznania korzyści terytorialnych i innych, które agresor uzyskał w wyniku udania się próby konatywnej.

Społeczność międzynarodowa uznała za szczególnie niebezpieczną formę działania technikę faktów dokonanych. Dlatego duże znaczenie przywiązuje się do zapobieżenia atakowi przez zaskoczenie, projektując rozmaite systemy obserwatorów, czy też poszukując zwiększenia dystansu terytorialnego między przeciwnikami, pod postacią stref ograniczenia zbrojeń, czy też rozbrojenia, np. ustanawiając zakazy posiadania przez państwa dążące do nielegalnych celów broni ofensywnych (np. samolotów, czołgów, okrętów określonego zasięgu, czy określonych ich rodzajów) lub broni masowej zagłady.

Prawo międzynarodowe stara się ograniczyć formy kooperacji pozytywnej zmierzające do osiągania celów sprzecznych z jego normami. Jedną z zasad jest dozwolenie na formowanie tylko takich organizacji wojskowych, które za cel stawiają sobie stosowanie środków pokojowego rozstrzygnięcia sporów oraz środków samoobrony zbiorowej. Jeśli dodamy, że tego rodzaju sojuszom postawiono wymóg regionalizmu oraz zgodności z Kartą NZ, tworząc także normy przewidujące ich podporządkowanie Radzie Bezpieczeństwa, stwierdzić należy, że prawo międzynarodowe spełnia ważną rolę w eliminowaniu form kooperacji pozytywnej zmierzających do celów niezgodnych z nim.

Istnieją ograniczone możliwości korzystania z walorów prakseologicznych działania według zasady potencjalizacji. Szczególne jej formy, polegające na stosowaniu groźby użycia siły, objęte są zakazem prawa

międzynarodowego. Prawo międzynarodowe nie pozwala, by państwo zmierzające do celów niezgodnych z jego normami, mogło uzyskać swobodę ruchów. Nawet jeśli państwo wystąpi z ONZ, będzie ono wiązane zasadniczymi normami prawnomiędzynarodowymi, przy czym organizacja zachowuje możliwość stosowania środków przeciwko państwu winnemu groźby użycia siły lub jej użycia. Wreszcie zgodnie z zasadą *pacta sunt servanda* prawo nie dozwala zwolnienia się przez państwo z umów międzynarodowych w innym trybie jak ten, który przewiduje dana umowa i ogólne zasady prawa traktatowego. Możliwość przekazania sporów międzynarodowych do rozpatrzenia przez organizację międzynarodową eliminuje dość skutecznie korzystanie przez państwa, dla celów niezgodnych z prawem międzynarodowym, z funkcji interwenta czy rozjemcy.

Prawo międzynarodowe wprowadził do swego systemu wiele norm dających wyraz wymogom technologii sprawnego działania. Instytucją, która daje wyraz sprawnemu działaniu jest zasada uprzywilejowanej pozycji wielkich mocarstw w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, co stanowi odstępstwo od zasady suwerennej równości wszystkich państw.

Instytucją dającą wyraz szczególnym względem prakseologicznym jest kontrola międzynarodowa, która stała się szczególnie łatwa współcześnie ze względu na rozwój środków masowej komunikacji, a w przypadku traktatów ograniczających zbrojenia przez samoloty i satelity. Formami kontroli są obserwacja, sprawozdania, badania i inspekcja na miejscu.

Inną instytucją prakseologiczną są gwarancje międzynarodowe, których przejawem jest demilitaryzacja całego lub części terytorium państwowego, neutralizacja terytorium i instytucja neutralności wieczystej.

Nastąpiło zatem przeciwstawienie czynu w prawie międzynarodowym czynności z nim niezgodnej.